

Diagnostika specifických poruch učení

Diagnostika specifických poruch učení je záležitostí interdisciplinární. Podílí se na ní psycholog, speciální pedagog a sociální pracovníce. Významná je i učitelská diagnostika, která je důležitým východiskem pro další odborné vyšetření. Odborným garantem diagnostiky specifických poruch učení jsou pedagogicko-psychologické poradny a nově vznikající speciálně-pedagogická centra (Zelinková, 2003).

Cílem diagnostiky je připravit podmínky pro kvalifikovanou péči a nápravnou pomoc. Z tohoto pohledu můžeme v diagnostice specifických poruch učení rozlišit tři základní složky, které se mohou vzájemně prolínat (Matějček, 1995).

- V první řadě musíme zjistit, zda se v konkrétním případě vyšetřovaného dítěte skutečně jedná o specifické poruchy učení a vyloučit tzv. nepravé dyslexie.
- Druhým krokem je podrobný rozbor případu, který nám podá informace o klinickém obrazu poruchy konkrétního dítěte.
- V neposlední řadě musíme zjistit všechny podmínky a okolnosti, které jsou významné z hlediska následné nápravné péče.

Diagnostika na specializovaném pracovišti se opírá o nepřímé a přímé zdroje diagnostických informací. Prvním diagnostickým vodítkem je zpravidla zpráva učitele. Obsahuje informace o školním prospěchu, výukových či výchovných obtížích. Opakované zprávy poukazují na dynamiku vývoje obtíží i efektivitu nápravných opatření.

Speciálně pedagogické vyšetření, které je iniciováno pro podezření na některou ze specifických poruch učení, využívá různé informace o dítěti a jeho školní práci. Cenným zdrojem diagnostických informací je analýza výsledků činností dítěte z nejrůznějších oblastí. Všímáme si rovněž i procesu kresby, domácích i školních písemných projevů apod. Na základě předběžných poznatků volí speciální pedagog i vybrané testové metody.

Důležitou součástí diagnostiky je získání **anamnestických dat**, která čerpáme z rozhovoru s rodiči. Anamnestický rozhovor by měl předcházet vyšetření dítěte. Umožňuje vhléd do mnohých oblastí rodinného života. Zásadní význam má pro etiologickou úvahu, ale poskytuje cenné informace i o klinickém obraze poruchy a individuální charakteristice osobnosti dítěte. Jednotlivé části anamnestického rozhovoru rozvádíme podle individuální povahy případu. Zaměřujeme se na možné rizikové faktory působící v období prenatálním, perinatálním a postnatálním. Zjišťujeme dispenzarizaci dítěte na odborném pracovišti. Raný vývoj sledujeme zejména z hlediska psychomotorického a řečového vývoje. Významným faktorem je poznání zájmů a aktivit dítěte jak v předškolním, tak ve školním období. Scholarita posuzuje sociální adaptaci, vztah ke školní práci a domácí přípravě včetně délky přípravy.

Zjišťujeme školní úspěšnost, výukové, případně kázeňské problémy z pohledu rodičů i dítěte (Matějček, 1995; Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001).

Pro potvrzení diagnózy konkrétní specifické poruchy učení je nezbytné komplexní posouzení struktury všech schopností a dovedností dítěte. Významným diagnostickým kritériem je určitá diskrepance mezi úrovní inteligence a školní výkonností dítěte. Nezbytnou

složkou diagnostického programu je tedy **psychologické vyšetření** a stanovení intelektových schopností dítěte. Nejvhodnější je **Wechslerův test**, který je členěn na verbální a neverbální část. Diferencovanost jednotlivých subtestů umožňuje orientační zhodnocení různých dílčích schopností. Rozdíl v performančních a verbálních zkouškách může poukázat na etiologické hledisko a zároveň může být orientačním vodítkem zaměření intervenčního působení (Krejčířová, Vágnerová, 2001).

Vlastní speciálně pedagogické vyšetření dítěte začíná krátkým rozhovorem, který umožní navázat osobní kontakt s dítětem a zároveň uvolnit jeho psychické napětí. Speciálně pedagogická diagnostika posuzuje výkon dítěte ve čtení, psaní a pravopisu. V případě potřeby se zaměřuje i na vyšetření matematických dovedností. Další speciálně zaměřené zkoušky zjišťují míru postižení jednotlivých dílčích složek a schopnost koordinace a integrace jednotlivých dílčích funkcí.

Hodnocení výkonu ve čtení posuzujeme ve vztahu k inteligenci dítěte. Na odborných pracovištích se používají k posouzení výkonu ve čtení standardizované texty, jejichž výběr závisí na obtížnosti textu. Normy umožňují zjistit úroveň čtení vzhledem k požadovanému výkonu v určitém postupném ročníku (Matějček 1995, uvádí osm textů).

Výkon ve čtení posuzujeme z hlediska rychlosti, přesnosti, typu chyb, čtenářských návyků a míry porozumění čtenému textu. Zároveň sledujeme i průvodní chování při čtení. Diagnostická kritéria, vymezující stupeň závažnosti poruchy.

- Významným diagnostickým kritériem je posouzení rychlosti čtení s přihlédnutím k úrovni intelektového vývoje dítěte. V průběhu tří minutového čtení sledujeme výkonnostní křivku. Rychlost čtení určuje počet správně přečtených slov za první minutu. Tento počet se převádí na čtenářský kvocient (ČQ). Hranice sociálně únosné rychlosti čtení na přelomu 2. a 3. ročníku je 60-70 slov za minutu.
- Charakteristickým ukazatelem poruch čtení je počet a kvalita chyb.

Za příznak poruchy se považuje ve 2. ročníku přibližně každé sedmé slovo přečtené chybně. Jednotlivé chyby se hodnotí podle lokalizace, kvality a smyslu chyby.

- Dalším posuzovaným faktorem je stupeň vývoje čtenářských návyků, který ovlivňuje nejenom rychlost čtení, ale i porozumění textu. Kritériem specifické poruchy ve 2. ročníku je přetrvávající hláskování či slabikování.
- Porozumění čtenému textu se ověřuje pomocí volného vyprávění přečteného textu. Doplňujícím vyšetřením je zkouška tichého čtení.

V souvislosti s poskytováním zvýšeného normativu na integrované žáky stoupá zároveň potřeba sjednocení kritérií pro diagnostiku. Současná poradenská praxe vychází při stanovení diagnózy z diskrepance intelektové a čtenářské výkonnosti. Analýza Kucharské poukazuje na značnou nejednotnost kritérií, jak ve stanovení výše inteligenčního kvocientu (IQ), tak i výše čtenářského kvocientu (ČQ). Jednotlivá poradenská pracoviště nejsou jednotná ani při stanovení velikosti požadovaného rozdílu mezi IQ a ČQ.

K vyšetření písemného projevu využívají poradenští pracovníci specificky zaměřené věty (Matějček. 1995). Základními diagnostickými nástroji jsou přepis, opis a diktát. Výraznější chybování v opisu a přepisu naznačují obtíže zejména v oblasti zrakového vnímání, chybování v diktátu se vztahuje spíše k problematice sluchového vnímání. Významným

zdrojem informací je analýza školních i domácích sešitů. Úroveň psaní hodnotíme z hlediska grafomotorické a pravopisné stránky. U starších dětí můžeme posuzovat i obsahovou stránku volného písemného projevu (Zelinková, 2003).

- Při posouzení **grafomotorické stránky** písemného projevu hodnotíme velikost a tvar písmen, jistotu tahů, tlak na podložku, dodržování jednotného směru písma, sklon k přetahování nebo nedotahování linek. Všimáme si znaků organicity v písmu, rytmu psaní a pracovního tempa. Jak uvádí Matějček (1995), grafická složka písemného projevu může významně ovlivňovat i pravopis dítěte.
- Při hodnocení pravopisu dítěte se zaměřujeme na specifické dysortografické chyby a ústně ověříme znalost gramatických pravidel (Matějček, 1995; Zelinková, 2003).

K vyšetření matematických schopností se v poradenské praxi používá nejčastěji soubor zkoušek zpracovaný Novákem (sec. cit. Zelinková, 2003).

- Barevná kalkulie pro děti ve věku od 7 do 10 až 10,11 let.
- Kalkulie IV nahrazuje předcházející vydání Kalkulie III a je určena pro děti staršího školního věku.
- Číselný trojúhelník poskytuje doplňující informace (numerický, grafický a prostorový faktor).
- K dalšímu doplnění výše uvedených testů se používá Reyova figura.

K posouzení **matematických dovedností** nejsou k dispozici standardizované zkoušky. Využívá se soubor úkolů, který byl sestaven na základě symptomatiky dyskalkulie a posuzuje schopnosti klasifikace, seriality spojování pojmů s číslem, zvládnutí základní matematické symboliky a matematických operací (Zelinková, 2003).

Zkoušky speciálních schopností se zaměřují na poruchy zrakové a sluchové percepce, pozornosti a paměti, narušení motorické koordinace a pohybové souhry v různých oblastech. Sledují poruchy integrace a koordinace jednotlivých dílčích funkcí. Matějček (1995) poukazuje na nutnost komplexního posouzení výsledků, získaných pomocí jednotlivých testů. Výběr testů se vztahuje k povaze konkrétního případu s ohledem i na časovou náročnost a úspornost celého vyšetření. Na některé dysfunkce poukazuje i psychologické vyšetření.

- **Edfeldtův reverzní test** poukazuje na závažnost narušení zrakové diferenciaci a upozorňuje na nepřekonané reverzní tendence. Je určen pro děti od 5 do 8 let.

U starších dětí můžeme využít zkoušku vizuální diferenciaci.

- **Rey-Osterriethova komplexní figura** hodnotí vizuální percepci senzomotorické dovednosti, zrakovou pozornost a paměť. Zkouška umožňuje i orientační zhodnocení prostorových schopností, které jsou součástí matematické inteligence. Metodu lze použít u dětí od 5,6 do 17,5 roku. Pokorná (2000) ji doporučuje pro vyšetření dětí od 8. roku věku. Používá se k vyloučení podezření na organické postižení a k hodnocení dětí se specifickými poruchami učení.
- **Zkouška sluchové diferenciaci (WM)** slouží k posouzení schopnosti rozlišit zvuky mluvené řeči. Test je vhodný pro děti od 5 let. Neúspěšnost po 6. roce věku vzbuzuje podezření na poruchu fonemického sluchu. Po 7. roce věku má neúspěšnost v této zkoušce diferenciaci diagnostický význam.

- **Zkouška sluchové analýzy a syntézy** hodnotí úroveň schopnosti rozkládat slova na hlásky a z hlásek slova skládat. U školáků od 2. ročníku se používá při podezření na specifickou poruchu učení. Metoda je součástí Moseleyovy testové baterie a pro potřeby české praxe ji upravil Matějček.
- **Žlabovy zkoušky rytmu** posuzují audiomotorickou koordinaci a integraci. Schopnost percepce a reprodukce rytmické sestavy poukazuje zároveň na úroveň sluchové diferenciacce, paměti a pozornosti, ale i vnímání časové posloupnosti.
- **Žlabův test jazykových schopností** využíváme k diagnostice artikulační neobratnosti, specifických asimilací sykavek a k posouzení jazykového citu.

Specifický logopedický nálezn je kritériem poruchy od 2. ročníku Matějček, 1994). Zkouška jazykového citu se zaměřuje především na hodnocení morfologicko-syntaktické stránky jazykových schopností. Signalizuje obtíže v chápání gramatických pravidel a nesprávný způsob jejich aplikace.

- **Zkouška lateralitv Matějčka a Žlaba** umožňuje zjistit míru vyhranění lateralitv končetin, očí a uší.
- **Soubor specifických zkoušek** zjišťuje úroveň pravolevé a prostorové orientace. Zkoušky posuzují schopnost orientace ve čtverci, na vlastním těle.
- **Orientační test dynamické praxe (OTDP)** je screeningový test, který je určen k posouzení přesnosti unilaterálních a bilaterálních pohybů horních a dolních končetin i pohybů jazyka. Klade důraz na napodobení předvedeného pohybového úkonu.
- **Prediktivní baterie čtení (Inizan)** Institut pedagogicko-psychologického poradenství vydal tuto baterii jako metodický materiál pro pedagogicko-psychologické poradny. Jednotlivé zkoušky obsahují celkem 10 subtestů. Přínosem Inizanovy prediktivní baterie je mimo jiné i možnost ohodnotit profil výkonu dítěte v jednotlivých položkách a posoudit rozdíl jeho výkonu ve verbálních a performačních zkouškách. Baterie je určena pro posouzení školní zralosti a depistáž rizikových předškolních dětí od cca 5 let (Lazarová, 2000; Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001).

Test **rizika poruch čtení a psaní pro** rané školáky (Švancarová, Kucharská)

Screeningová zkouška je určena pro hodnocení zralosti různých funkcí, potřebných pro výuku čtení a psaní. Obsahuje 13 subtestů zaměřených na posouzení schopnosti zrakového a sluchového vnímání, pozornosti a paměti, intermodálního kódování, prostorové, pravolevé orientace a vizuomotoriky. Zjišťuje artikulační obratnost mluvidel a smysl pro rým i rytmus (Svoboda, Krejčířová, Vágnerová, 2001; Švancarová, Kucharská, 2001,2004).

Jako příklad nových přístupů se v poslední době prosazuje program Brigitte Sindelarové, která se ve své metodice opírá o koncepci deficitů dílčích funkcí a teoretické závěry Affolterové. Vzhledem k tomu, že daná problematika přesahuje rámec bakalářské práce, nebudu se jí zde zabývat.